

УДК 316.645.2+37.013

М. С. ХРУСТАЛЬОВА, Ф. С. ХРУСТАЛЬОВ

## ЕФЕКТИВНІСТЬ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ В ШКОЛІ

*У статті подано аналіз результатів соціологічного дослідження ефективності проведення експерименту з активізації сімейного виховання в школі. Здійснено інтерпретацію відповідей на запитання анкети стосовно ставлення школярів до різних сторін сімейного життя. Порівняно відповіді школярів з експериментальних та звичайних шкіл. Обґрунтовано висновки щодо більшого наближення до нормативних уявлень щодо сімейних цінностей у учнів з експериментальних шкіл.*

**Ключові слова:** сімейне виховання, сімейні цінності, школярі, педагогічний експеримент, соціально-педагогічні технології, соціологічні дослідження.

Відомо, що вже багато років спостерігаються кризові явища в соціальному інституті сім'ї. Це є проявом глобального демографічного повороту, який супроводжується зниженням народжуваності, збільшенням кількості народження дітей поза шлюбом, зростанням частки цивільних шлюбів і збільшенням розлучень, загостренням конфлікту поколінь тощо.

Суспільство повинно вжити заходів, щоб пом'якшити негативний вплив кризи сім'ї. Освіта теж включається в процес запобігання подальшому розгортанню кризи сім'ї. Школа повинна активніше займатися сімейним просвітництвом.

У декількох школах м. Запоріжжя здійснюється експеримент з активізації соціально-педагогічних технологій сімейного виховання. Він включає викладання курсу «Сімейні цінності» у 8 та 9 класах, низку заходів із сімейного виховання, зокрема святкування родинних свят у школі, лекції, бесіди, тренінги, диспути, дискусійні години із сімейної тематики, години роздумів, круглі столи, вікторини, інтелектуально-розважальні ігри, конкурси, літературно-музичні години, гуморини, розважальні програми тощо.

**Мета статті** – проаналізувати результати соціологічного дослідження ефективності проведення експерименту з активізації сімейного виховання в школі.

Родина завжди була важливою темою в соціологічній традиції. Проблеми родини висвітлено в працях М. Бердяєва, М. Ковалевського, В. Розанова, В. Соловйова, П. Сорокіна, С. Шпілевського та ін. Сучасні дослідники проблем родини та шлюбу в Росії – це А. Антонов, С. Голод, В. Голофаст, О. Здравомислова, М. Мацьковський, В. Солодовніков. Вони досліджували такі проблеми, як: динаміка складу родини, становище родини в структурі родинності, загальна структура взаємозв'язків родини батьків, чоловіків, життєвий цикл родини, стабільність шлюбу та сімейні відносини, структура цінностей шлюбу, умови проживання родин, регіональні розбіжності, соціальна структура, нормативна регуляція та інші соціальні аспекти сімейної сфери.

В Україні проблеми родини та шлюбу вивчають Л. Аза, Л. Амджадін, Л. Бучинська, С. Войтович, Н. Лавриненко, С. Оксамитна, В. Піча, О. Цимбалюк, Ю. Якубова та ін. Ці проблеми також вивчають наукові підрозділи Міністерства сім'ї та молоді. Проблеми родини висвітлюються регулярно в Державних доповідях Президента України.

З метою виявлення ефективності проведення експерименту з активізації сімейного виховання в школі було проведено соціологічне дослідження методом опитування школярів.

Об'єкт дослідження – учні 8–10 класів середніх освітніх закладів (шкіл) м. Запоріжжя. У ході дослідження опитано 703 учні. Збір даних здійснено в грудні 2016 р.

Вибіркова сукупність була сформована гніздовим методом з випадковим відбором навчальних закладів. При цьому для забезпечення реалізації завдань дослідження при конструюванні вибірки було закладено проведення анкетування в усіх районах м. Запоріжжя з урахуванням шкіл, у яких впроваджене сімейно-родинне виховання.

До опитувальника були закладені питання відповідно до розділів програми «Сімейні цінності».

Перше запитання анкети стосувалось виявлення значення сімейних цінностей порівняно з іншими. Серед учнів середніх навчальних закладів м. Запоріжжя до першої трійки найважливіших цінностей входять сім'я, освіта та самореалізація. Для учнів експериментальних шкіл, де викладали курс «Сімейні цінності», значущість щасливої сім'ї дещо вище, ніж для учнів шкіл, де курс не викладали. Відповідно 87,5% і 77,6%. Різниця становить 10%. Для обох типів шкіл сім'я виявилася найважливішою цінністю, але для експериментальних шкіл показники дещо вищі. Потрібно сказати, що і для інших аспектів ставлення до сімейних цінностей, що виявилися в опитуванні, різниця завжди була в межах 10–15%, тобто нормативні показники щодо ставлення до різних сімейних цінностей були кращі в експериментальних школах.

На запитання: «Як Ви вважаєте, чи обов'язково вступати в офіційний шлюб?» Варіант «Щоб жити разом, необхідно обов'язково укласти офіційний шлюб» обрали 10% школярів з експериментальних шкіл та 7% з решти шкіл. Різниця є, але невелика. Як бачимо, курс не зовсім вплинув на думку молоді щодо цивільного шлюбу. А це одна з важливих причин кризи сім'ї. Тобто курс не вирішує кардинально проблеми виховання нормативного ставлення до шлюбу, більш загальні соціальні причини значно сильніші. Наприклад, дуже велика різниця відповідей на це запитання між школярами, що цінують релігійні цінності, та тими, що не цінують ці цінності. Відповідно 36% і 4%. Релігія сильніше впливає на сімейне виховання. Але школярів, що цінують релігійні цінності, дуже мало – лише 8,5%. І вони не визначають більшість.

Наступне запитання: «Що спонукає молодь, на Вашу думку, найчастіше вступати в офіційний шлюб?» Перше місце в обох груп посідає «Кохання», але з більшим відсотком. На другому місці у школярів з експериментальних шкіл «Бажання народити дитину», ця причина в інших школя-

рів на третьому місці. А на другому місці – «Незапланована вагітність». У цих школярів, порівняно з учнями з експериментальних шкіл, сильніший акцент на практицизмі й менше моральних аргументів.

Наступне запитання: «З якими проблемами, на Вашу думку, найчастіше стикається молоде подружжя?» Загалом рейтинг проблем приблизно однаковий, але відсотки різні. На першому місці – «Матеріальні негаразди», на другому – «Відсутність досвіду самостійного вирішення життєвих проблем», далі – «Відсутність житла» та «Відсутність роботи».

За всіма пунктами в учнів експериментальних шкіл відсотків більше. Ми трактуємо це так: труднощі всі школярі розуміють однаково, але відвідувачі експериментальних шкіл знають про них більше. Особливо велика різниця у відсотках за пунктом про відсутність досвіду.

Далі запитання: «Якими, на Вашу думку, є позитивні фактори подружнього життя?» Відповіді схожі, але різниця є. Учні експериментальних шкіл найчастіше обирали «Виховання дітей у повній сім'ї» (перше місце у загальному рейтингу факторів), а по-друге – «Бути з коханою людиною». У групі школярів, які не брали участь в експерименті на перше місце вийшов фактор «Бути з коханою людиною», а на друге – «Виховання дітей у повній сім'ї». На третьому місці стосунки між подружжям, а на четвертому – матеріальний фактор. Але учні з експериментальних шкіл відповідали частіше, більш активно брали участь у дослідженні.

Далі запитання: «Що, на Вашу думку, є основою шлюбу?». Перше місце в обох типів школярів посідає «Взаємна любов», а друге – «Довіра партнерів одне до одного». Далі в школярів з експериментальних шкіл – «Повага одне до одного», а в решти – «Взаємна турбота про дітей та їх виховання». Вони більшого значення надають турботі, а на почуттям і моралі.

На наступне запитання відповіді також майже однакові за рейтингом: «Хто, на Вашу думку, повинен бути головним у сім'ї?» Але є різниця у відсотках. Пункт «Рівність подружжя» однаково посідає перше місце, але відсотків значно більше в учнів з експериментальних шкіл: відповідно 73% і 56%, тобто на третину більше. Решта школярів значно частіше відповіли, що головним має бути чоловік – відповідно 38% і 25%, тобто у півтори рази більше. У середньому нормативну відповідь за цим пунктом учні експериментальних шкіл надають значно частіше.

Аналогічний розподіл відповідей на запитання: «Хто, на Вашу думку, повинен розподіляти сімейний бюджет?». Пункт «Обидва рівною мірою» обрала більшість обох категорій школярів, але учні експериментальних шкіл обирали цей пункт частіше на 20% (68% та 57%). Дещо більше пріоритет чоловіка обрали учні шкіл, де курс не викладали. Відповідно 27% та 35%.

Наступне запитання: «У сімейних відносинах неможливо без конфліктів, як Ви вважаєте, як потрібно їх вирішувати?». Обидві групи школярів на перше місце поставили «Необхідно шукати компроміс, іти на взаємні поступки». На другому місці в учнів експериментальних шкіл – «Розривати

відносини не потрібно, треба всіляко уникати конфліктів», а в решти – «Потрібно відстоювати свою думку до кінця», хоча цей пункт обрали лише 7%.

На запитання: «Як Ви вважаєте, чи готові Ви до інтимних стосунків?» обидва типи школярів більше обрали пункт «Ще не готовий», але у учнів експериментальних шкіл відсоток більше на 20% (відповідно 78% і 67%). Готові до стосунків у півтора рази частіше решта школярів (25% і 17%), а пункт «Вже перебував(ла) в інтимних стосунках» решта школярів вказала майже у два рази частіше (7,5% та 4%).

На запитання: «Які види покарання використовують або використовували Ваші батьки?» відповіді майже однакові (табл. 1).

Таблиця 1

**Види покарання, які використовують батьки, %**

Види покарання	Експериментальні школи	Інші школи
Умовляння	27,3	25,5
Крик	47,0	46,9
Позбавлення уваги	9,0	3,1
Обмеження пересування	28,2	34,7
Удари, ляпаси	6,9	10,2
Інше	25,5	17,3

Як бачимо, переважають методи психологічного насилля. Фізичне насильство дещо менше щодо учнів експериментальних шкіл.

Запитання: «Чи згодні Ви з твердженням, що сім'я є перешкодою до саморозвитку?» виявляє поширення феномена чехівського «Чорного ченця», коли герой вважає, що сім'я заважає йому самореалізуватися. Згодні із цим твердженням різні категорії школярів від 10% до 15%. Найчастіше відзначили цей пункт підлітки зі шкіл, де курс «сімейні цінності» не викладали (відповідно 11,6% та 16,3%). Особливо сильна різниця за пунктом «Не згоден» у учнів експериментального шкіл (45% і 39%, а разом «з скоріше ні» – 75% і 65%). Це рідкісне явище, але для сучасної, творчої молоді це може мати значення. Якщо раніше це стосувалося чоловіків, то зараз – жінок.

Запитання із сімейного етикету теж показують, що учні експериментальних шкіл краще розуміють цю сторону сімейного життя.

Так, пункт «Подружжю вдома завжди потрібно бути охайними» на 15% частіше обрали учні експериментальних шкіл (66% та 57%). А пункт «Домашня їжа повинна виглядати гарно, стіл красиво сервірований» учні експериментальних шкіл обрали на 14% частіше (41% і 36%).

На запитання: «У яких заходах, присвячених темі сім'ї, Ви брали участь?» у півтора рази більше відповідей у учнів експериментальних шкіл (348 та 229 сумарних відсотків – табл. 2). Найбільш популярні заходи: 1) святкування родинних свят у школі; 2) лекції, бесіди; 3) вікторини, інтелектуально-розважальні ігри, конкурси; 4) вистави. Найбільша різниця експериментальних шкіл з рештою: «Години спілкування, дозвілля, моралі,

поезії або тематичні години» (відповідно 25,5% і 9%), «Соціальні акції» (відповідно 22% і 12%). Найрідше школярі вказували такі заходи: клуби, засідання клубів (відповідно 8% і 5%).

Таблиця 2

**Найбільш популярні заходи із сімейного виховання, %**

Заходи з сімейного виховання	Експериментальні школи	Інші школи
Святкування родинних свят (у школі)	59,7	40,8
Лекції, бесіди	53,5	24,5
Вікторини, інтелектуально-розважальні ігри, конкурси	36,6	27,6
Години спілкування, дозвілля, моралі, поезії або тематичні години	25,5	9,2
Вистави	34,5	30,6
Не брав участі в заходах на тему сім'ї	9,5	15,3

**Висновки.** Результати дослідження свідчать про ефективність програми та уроків з дисципліни «Сімейні цінності» у формуванні світоглядних настанов учнів, що виражене у відповідності завдань програми та звіту щодо її виконання. Учні експериментальних шкіл знають більше про сімейні цінності, активніше обговорюють сімейні проблеми. Уроки із сімейного виховання не перевертають, а закріплюють і розвивають норми, які вже є. Ці уроки не змінюють докорінно уявлення про сімейну етику, а пропонують зразки сімейної етики й спонукають додержуватися їх.

**Список використаної літератури**

1. Андреева Г. В. Психология современной семьи. Санкт-Петербург, 2005.
2. Антонов А. И. Семья как институт среди других институтов. *Семья на пороге третьего тысячелетия*. Москва, 1995. С. 182–198.
3. Антонов А. И. Социология семьи. Москва, 2005.
4. Антонов А., Мацковский М., Хоган М. Дж., Мэддок Дж. Будущее семьи. *Семья на пороге третьего тысячелетия*. Москва, 1995. С. 199–215.
5. Голод С. И. Семья и брак: историко-социологический анализ. Санкт-Петербург, 1998.
6. Голод С. И., Клецин Л. А. Состояние и перспективы развития семьи. Санкт-Петербург, 1994.
7. Голофаст В. Б. Социология семьи. Статьи разных лет. Санкт-Петербург, 2006.
8. Прикладные программы исследований брака и семьи. Москва, 1988.
9. Программы социологических исследований молодой семьи. Москва, 1988.

*Стаття надійшла до редакції 26.04.2017.*

**Хрустальова М. С., Хрустальов Ф. С. Эффективность социально-педагогических технологий семейного воспитания в школе**

*В статье представлен анализ результатов социологического исследования эффективности проведения эксперимента по активизации семейного воспитания в школе. Осуществлена интерпретация ответов на вопросы анкеты об отношении школьников к различным сторонам семейной жизни. Сравнивались ответы учеников экспериментальных и обычных школ. Обоснованы выводы относительно большего приближения к нормативным представлениям о семейных ценностях у учеников экспериментальных школ.*

**Ключевые слова:** семейное воспитание, семейные ценности, школьники, педагогический эксперимент, социально-педагогические технологии, социологические исследования.

**Xrystalova M., Xrystalov F. Efficiency of Social-Pedagogical Technologies of Family Education in School**

*The article is an analysis of the sociological study of the effectiveness of the experiment to enhance family life education in schools. Carried interpretation of the responses to the questionnaire on the attitude of students to different aspects of family life. In some schools in the city. Zaporizhzhya carried out an experiment to enhance the social and educational technology family education. This experiment involves teaching the course «Family Values» in 8th and 9th grades, a number of measures of family education. Answers were compared with experimental students and ordinary schools. There were more reasonable conclusions on the approach to normative ideas about family values in students from the experimental schools.*

*The object of study – students grades 8–10 secondary schools (schools) m. Zaporizhzhya. The survey polled 703 students. Collection of data was carried out in December 2016.*

*The sample was formed by nesting a random selection of educational institutions.*

*The first questionnaire concerned the detection value of family values over other values. Among students of secondary schools. Zaporozhye in the top three most important values are: family, education and self-realization. For experimental schools that taught the course «Family values» the significance of happy family slightly higher than students in schools where the course is not taught. For both types of schools was an important family value, but experimental schools indexes slightly higher. And other aspects related to family values, reflected in the survey, the difference was always within 15% of 10%. That standard rates in relation to different family values were better in the experimental schools. To the question: «Do you think it must enter into a formal marriage?» Option «To live together must necessarily conclude official marriage» was chosen 10% of the students from the experimental schools and 7% of the remaining schools. The responses to the question «What motivates young people, in your opinion, often engage married?» Found that in the first two groups is «Love», but with a greater percentage of students in the experimental schools. On the second place. Next question: «What problems do you think, often encounters young couple? Overall rating problems about the same, but different percentages. In the first place «material hardship», the second «Lack of experience solving independent problems of life», then «The lack of housing and lack of work.» By all counts in the experimental schools pupils per cent more. The question: «What, in your opinion, is a positive factor married life?» The answer similar ADE difference is still there. Students pilot schools in the first place put «Educating children in complete families, and the second -» To be with a loved one, «and the rest of the students in the first place -» To be with a loved one, «and the second put» Parenting in full family. « But students from pilot schools often answered more actively took part in the study. The question: «Who do you think should be the main family? similar response, but there is a difference in percentages. Item «Equal marriage» equally ranked first, but much more interest in students from pilot schools, respectively 73% and 56%, which is a third more. The rest of the pupils much more frequently said that the chief must be male, respectively – 38% and 25%, or one and a half times more. Its regulatory response to this item Students from the experimental schools provide much more.*

*The results show the effectiveness of programs and lessons «family values» in shaping the worldview of students who expressed objectives under the program and report on its implementation. Students pilot schools know more about family values more actively discuss family problems. Lessons from family care is not overturned, and reinforce and develop the rules that already exist. These lessons do not change radically idea of family ethics, and offer samples of family ethics and encouraged to follow these examples.*

**Key words:** family education, family values, students, teaching experiment, social and educational technology, sociological studies.